

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра економіки і підприємництва

ЗАТВЕРДЖУЮ
В.О. директора ННІХЕ _____

 /Василь ЛЕНДЕЛ/
«___» _____ 2022 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Екологічний менеджмент і аудит

Рівень вищої освіти	магістр
Галузь знань	10 – Природничі науки
Спеціальність	101 – Екологія
Предметна спеціальність (Спеціалізація) (за наявності)	101 – Екологія та охорона навколишнього середовища
Освітня програма	Екологія та охорона навколишнього середовища
Статус дисципліни	нормативний
Мова навчання	українська

Ужгород – 2022

Робоча програма навчальної дисципліни «Екологічний менеджмент і аудит» для здобувачів вищої освіти галузі знань **10 – Природничі науки** спеціальності **101 – Екологія** предметної спеціальності (спеціалізації) **101 – Екологія та охорона навколишнього середовища** освітньої програми **Екологія та охорона навколишнього середовища**.

Розробник: Газуда М. В., д.е.н., професор, професор кафедри економіки і підприємництва

Робочу програму розглянуто та затверджено на засіданні кафедри *економіки і підприємництва*

протокол № 1 від « 30 » серпня 2022 р.

Завідувач кафедри Мікловда В.П.

Схвалено науково-методичною комісією економічного факультету/інституту

протокол № 7 від «14» вересня 2022 р.

Голова науково-методичної комісії Шуліко А.О.

□ _____, 2022 р.

□ ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2022 р.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

„Екологічний менеджмент і аудит”

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів: денна форма – 3	Галузь знань: 10 Природничі науки	Нормативна дисципліна	
	Спеціальність: 101 Екологія		
Модулів – 2	Освітня програма: Екологія та охорона навколишнього середовища	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		1-й	
Індивідуальне науково-дослідне завдання		Семестр	
Загальна кількість годин: денна форма – 90		2-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 54	Освітній ступінь : магістр	Лекції	
		6 год.	
		Практичні, семінарські	
		6 год.	
		Лабораторні	
		–	–
		Самостійна робота	
		54 год.	-
Індивідуальні завдання: –			
Вид контролю: залік			

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета вивчення дисципліни – формування системи знань у сфері екологічного менеджменту, надання студентам теоретичних знань та практичних навичок з питань формування системи екологічного менеджменту, аудиту, екологічного ліцензування та оподаткування.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є загальні закономірності, принципи формування, функціонування та реалізації системи екологічного менеджменту у різних сферах і видах економічної діяльності.

Основними завданнями дисципліни є дослідження системи екологічного менеджменту та узагальнення найбільш ефективних принципів і засобів екологічного менеджменту, знання сучасних методичних прийомів та специфіки з метою досягнення професійних знань та вмінь, розвитку інтелектуальних здібностей студентів для роботи в умовах ринкових відносин.

По завершенню вивчення дисципліни студенти повинні:

- **знати**, основні поняття, категорії та практичний інструментарій предмету, методологію та специфіку екологічного менеджменту, основні засади екологічно ефективного виробництва, екологічного ліцензування, аудиту, оподаткування тощо.
- **вміти**, системно та виважено приймати управлінські рішення, що стосуються сфери екологічного менеджменту, здійснювати оцінку різних процесів екологічного менеджменту та аудиту, формувати власне бачення до удосконалення процесів екологічного менеджменту на різних рівнях;
- **мати навички**: пошуку основних способів, методів, форм і сфер екологічного менеджменту з метою окреслення пріоритетних завдань і функцій господарюючих суб'єктів та держави, в цілому, у побудові екологічно правильного та розумного ставлення до навколишнього природного середовища.

3. Програма навчальної дисципліни

ТЕМА 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

1. Екологічний менеджмент як міждисциплінарна наука.
2. Сутність екологічного менеджменту, його функції та завдання.
3. Концептуальні засади та структура системи екологічного управління.

Класичне трактування поняття екологічного менеджменту. Взаємозв'язок екологічного менеджменту з іншими суспільними науками. Мета вивчення дисципліни «Екологічний менеджмент і аудит». Екологічний менеджмент, як екологічно обґрунтована система ринкового управління навколишнім середовищем. Підходи до трактування поняття «Екологічний менеджмент і аудит». Система екологічного менеджменту. Основні ознаки екологічного менеджменту. Об'єкти, суб'єкт та предмет екологічного менеджменту. Принципи формування концепції екологічного менеджменту. Функції екологічного менеджменту. Визначення основних завдань екологічного менеджменту. Основні засади системного екологічного менеджменту та екологічної політики. Управлінські рішення щодо екологічного управління в умовах сталого розвитку. Глобальна система екологічного управління. Основні сучасні інструменти екологічної політики.

ТЕМА 2. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

1. Міжнародний підхід до екологічного менеджменту.
2. Британський стандарт в галузі систем екологічного менеджменту BS 7750.
3. Схема екологічного менеджменту й аудитування EMAS.
4. Серія міжнародних стандартів систем екологічного менеджменту.
5. Перспективи розвитку екологічного менеджменту в Україні.

Міжнародні та екологічні урядові і громадські організації. Основні напрями діяльності у сфері екологічного управління, визначені міжнародними угодами. Потреба врахування системних зв'язків між навколишнім природним середовищем і економічним розвитком. Історичні аспекти розвитку понять ISO та EMAS. Британський стандарт в галузі систем екологічного менеджменту BS 7750. Стадії розробки і впровадження системи екологічного менеджменту згідно стандарту BS 7750. Схема екологічного менеджменту й аудитування EMAS. Цикл системи екологічного менеджменту відповідно до вимог EMAS. Серія міжнародних стандартів систем екологічного менеджменту на підприємствах і в компаніях ISO 14000, її значення. Система екологічного менеджменту, як основний предмет ISO 14000. Зменшення несприятливих впливів на навколишнє середовище на організаційному, національному та міжнародному рівнях. Перспективи впровадження екологічного менеджменту в Україні та потреба трансформації управління природоохоронною діяльністю. Участь екологічного менеджменту в моделях ринкових трансформацій в Україні. Функції екологічного менеджменту, необхідні до виконання в Україні.

ТЕМА 3. ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ

1. Основні поняття та типи екологічного аудиту.
2. Завдання, ролі та розподіл відповідальності під час здійснення аудиту систем управління навколишнім середовищем.
3. Порядок здійснення аудиту систем управління навколишнім середовищем.
4. Впровадження екологічного аудиту в Україні.

Екологічний аудит, як ринковий механізм природокористування. Поняття екологічного аудиту. Нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері екологічного аудиту в Україні. Відмінності між екологічною інспекцією, експертизою та аудитом. Об'єкти, суб'єкти, замовники

екологічного аудиту. Типи екологічного аудиту. Основні завдання екологічного аудиту. Завдання, ролі та розподіл відповідальності під час здійснення аудиту систем управління навколишнім середовищем. Принципи здійснення екологічного аудиту. Склад аудиторської групи. Вимоги до розробки процесу екологічного аудиту. Відповідальність та діяльність замовника, аудитора. Сфера поширення аудиту залежно від охоплення та межі аудиту. План та ресурси аудиту. Робочі документи, що вимагаються для спрощення досліджень аудиту. Аудиторський звіт та завершення аудиту. Впровадження екологічного аудиту в Україні. Проблема розвитку та здійснення екологічного аудиту в Україні. Закон України «Про екологічний аудит». Проблематика дотримання достовірності, законності, комплексності екологічного аудиту. Основні види послуг екологічного аудиту в Україні. Специфіка та особливості екологічного аудиту, залежно від галузі діяльності контролюваного підприємства. Потреба врахування екологічних аспектів при перевірці фінансової звітності для підвищення ефективності роботи вітчизняних аудиторів. Запровадження екологічного аудиту в Україні.

ТЕМА 4. ЛІЦЕНЗУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Загальні положення про систему ліцензування.
2. Законодавчі підоснови екологічного ліцензування.
3. Регламент отримання екологічних ліцензій.

Ліцензування, як ефективний засіб регулювання природокористування. Поняття ліцензії та ліцензування. Обумовлення необхідності ліцензування природоохоронної діяльності. Встановлення екологічних вимог та обмежень у екологічному ліцензуванні. Зміст ліцензії на право користування природними ресурсами. Законодавче підґрунтя екологічного ліцензування. Основні види ліцензування й їх правова основа. Питання ліцензування природоохоронної діяльності, які регулюються Законом України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності». Регламент отримання екологічних ліцензій. Документація, необхідна для отримання ліцензій на здійснення діяльності у сфері поводження з небезпечними відходами.

ТЕМА 5. ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ГОСПОДАРСЬКИХ РІШЕНЬ

1. Загальні положення про екологічну оцінку певного виду діяльності.
2. Принципи та порядок проведення екологічної оцінки.
3. Врахування результатів екологічної оцінки при прийнятті рішень.

Системи екологічної оцінки. Екологічна оцінка, як процес систематичного аналізу й оцінки екологічних наслідків певної діяльності. Характеристики екологічної оцінки. Складові процесу екологічної оцінки. Принципи превентивності, комплексності і демократичності в екологічному оцінюванні. Відмінність екологічного оцінювання від стандартизації. Напрями розгляду впливу екологічної оцінки. Порядок проведення екологічної оцінки. Ухвалення рішення про необхідність екологічного оцінювання. Спеціалізовані органи екологічного оцінювання. Прогноз, аналіз і оцінка значимості очікуваних впливів на навколишнє середовище, як основна стадія процесу екологічної оцінки. Розробка заходів щодо пом'якшення екологічних впливів. Складання підсумкового документу екологічної оцінки (ОВНС). Основна мета екологічної оцінки, розгляд альтернатив. Структура процесу екологічної оцінки проектів.

ТЕМА 6. ЕКОЛОГІЧНЕ СТРАХУВАННЯ В СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

1. Основні поняття екологічного страхування. Об'єкт, суб'єкт та завдання екологічного страхування.
2. Умови укладання угоди про екологічне страхування.
3. Світовий досвід запровадження екологічного страхування.

4. Існуюча законодавчо-нормативна база екологічного страхування в Україні.

Закон України «Про екологічне страхування». Підгрунття законодавства у сфері екологічного страхування України. Метою екологічного страхування. Екологічне страхування, як страхування цивільної відповідальності підприємств, установ і організацій за шкоду, заподіяну інтересам третіх осіб. Добровільне та обов'язкове екологічне страхування. Об'єкт та суб'єкт екологічного страхування. Трактують поняття страхової діяльності у сфері екологічного страхування. Договір страхування, його структура. Поняття страхового ризику, випадку, суми, тарифу та відшкодування. Умови угоди про екологічне страхування. Світовий досвід запровадження екологічного страхування. Види екологічного страхування, передові у світовій практиці. Передумови для становлення інституту екологічного страхування в Україні. Проект спеціального закону «Про екологічне страхування».

ТЕМА 7. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

1. Принципи раціонального природокористування і управління природно-господарською збалансованістю.
2. Форми і методи управління природокористуванням.
3. Оцінка природних ресурсів та завдання управління природокористуванням.

Принципи раціонального природокористування і управління природно-господарською збалансованістю. Природні ресурси, як об'єкт управління. Природокористування, як взаємовідносини продуктивних сил суспільства і природного потенціалу його існування. Основні принципи і вимоги до раціонального природокористування. Поняття інерційності навколишнього середовища. Базові принципи раціонального природокористування (принципи стабільності, територіальної диференціації, та оптимальності). Природно-господарська збалансованість у регіоні. Форми і методи управління природокористуванням. Екологічна стандартизація, нормування, дозволи на використання та еколого-економічний контроль, як основні форми управління природними ресурсами. Адміністративні, економічні та правові методи управління природними ресурсами. Оцінка природних ресурсів та завдання управління природокористуванням. Вичерпні та відтворювальні природні ресурси. Оцінка природних ресурсів, як необхідна умова прийняття управлінських рішень до розміщення та розвитку продуктивних сил на території. Головні завдання управління природокористуванням у регіоні.

ТЕМА 8. ЕКОЛОГІЧНЕ ОПОДАТКУВАННЯ

1. Сутність екологічного оподаткування.
2. Удосконалення системи екологічного оподаткування в Україні.
3. Фінансові важелі та стимули природоохоронної діяльності.

Сутність екологічного оподаткування. Екологічний податок, як головний фінансово-економічний важіль регулювання використання природних ресурсів. Світовий досвід зі створення єдиної системи оподаткування і платежів. Податки на екологонебезпечну продукцію. Економічна сутність збору за забруднення. Значення прати за забруднення у системі регулювання суспільних відносин. Удосконалення системи екологічного оподаткування в Україні. Механізм плати за забруднення навколишнього природного середовища, як основний важіль удосконалення екологічного оподаткування. Екологічне оподаткування, передбачене Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища». Об'єкти нарахування збору екологічного податку. Фінансові важелі та стимули природоохоронної діяльності. Платежі за користування природними ресурсами та збір за забруднення навколишнього середовища, як найважливіші складові економічного механізму природокористування. Прояви відсутності зацікавленості підприємств у природоохоронній діяльності. Потреба та доцільність змін порядку стягнення екологічного податку. Адміністративні та економічні методи управління природокористуванням. Лімітування природокористування, як дієвий елемент механізму охорони навколишнього природного середовища. Підходи до заохочення і встановлення відносин співробітництва і взаємодопомоги між виробниками і регіональними структурами у галузі екологічного

оподаткування.

4. Структура навчальної дисципліни «Екологічний менеджмент і аудит»

Таблиця 1

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Тема 1. Науково-теоретичні засади екологічного менеджменту	8	1	-	-	-	7	-	-	-	-	-	-
Тема 2. Формування системи екологічного менеджменту в Україні	8	-	1	-	-	7	-	-	-	-	-	-
Тема 3. Основи екологічного аудиту	8	1	-	-	-	7	-	-	-	-	-	-
Тема 4. Ліцензування природоохоронної діяльності	8	-	1	-	-	7	-	-	-	-	-	-
Тема 5. Екологічна оцінка господарських рішень	9	1	1	-	-	7	-	-	-	-	-	-
Тема 6. Екологічне страхування в системі екологічного менеджменту	9	1	1	-	-	7	-	-	-	-	-	-
Тема 7. Державне управління у сфері природокористування	8	1	1	-	-	6	-	-	-	-	-	-
Тема 8. Екологічне оподаткування	8	1	1	-	-	6	-	-	-	-	-	-
Усього годин	66	6	6	-	-	54	-	-	-	-	-	-

5. Теми семінарських (практичних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 2. Формування системи екологічного менеджменту в Україні	1
2	Тема 4. Ліцензування природоохоронної діяльності	1
3	Тема 5. Екологічна оцінка господарських рішень	1
4	Тема 6. Екологічне страхування в системі екологічного менеджменту	1
5	Тема 7. Державне управління у сфері природокористування	1
6	Тема 8. Екологічне оподаткування	1
	Усього	6

6. Методи навчання

Відповідно положенням вищої школи і навчальних планів та стандарту академії по управлінню якістю підготовки спеціалістів, основними формами навчання дисципліни є: читання лекцій, проведення семінарських (практичних) занять, самостійна та наукова робота студентів, виконання ІНДЗ. Основним методом навчання дисципліни "Екологічний менеджмент і аудит" є:

- лекції направлені на систематичне, наукове і послідовне викладення навчального матеріалу;

- семінарські (практичні) заняття орієнтовані на закріплення теоретичних знань по дисципліні і отримання практичних навичок;

- самостійна робота студентів полягає в опрацюванні матеріалу лекцій, а також підготовки до підсумкового контролю з модулю;

- наукова робота студентів здійснюється шляхом підготовки до іспитів та виступи на наукових студентських конференціях.

Методика вивчення предмету заснована на поєднанні теоретичного і практичного навчання з використанням різних форм закріплення вивченого матеріалу:

- експрес – опитування;
- виконання завдань практичного спрямування;
- розв'язок ситуаційних задач;
- тестування.

7. Методи контролю

Поточний контроль знань, умінь та практичних навичок студента здійснюється на підставі:

1. Систематичності та активності роботи на заняттях.

Систематичність та активність оцінюється за 10-ти бальною шкалою (0,1,2...10). За кожне відвідане заняття студент отримує 0,625 бала. Якщо студент відвідав менше 50 відсотків занять, то систематичність та активність його роботи оцінюється в 0 балів.

2. **Виконання індивідуальної та самостійної роботи** студентів полягає в опануванні теоретичного матеріалу тем дисципліни та виконанні практичних завдань. Як засіб контролю застосовується: усне опитування, участь в обговоренні дискусійних питань і експрес-контроль.

Виконання індивідуальної та самостійної роботи оцінюється:

За 10-ти бальною шкалою (0,1,2...10). За кожне практичне заняття студент отримує від 0 до 2,5 балів.

3. **Виконання контрольної роботи** (одна за семестр). Контрольна робота складається із тестових завдань та оцінюється від 0 до 10 балів.

4. **Модульного контролю.** Після виконання змістового модулю у визначений деканатом термін здійснюється поточний модульний контроль у вигляді тестування (письмового або за допомогою комп'ютерів). Якщо з об'єктивних причин студент не пройшов модульний контроль у визначений термін, то він має право за дозволу деканату пройти його протягом двох тижнів після виникнення заборгованості. Кожен модульний контроль оцінюється у межах від 0 до 60 балів. Загальна кількість балів складається із середнього арифметичного балу.

Студент, який в результаті поточного оцінювання за модулем отримав більше 50 балів, має право не складати іспит з дисципліни. У такому випадку в заліково-екзаменаційну відомість заноситься загальна підсумкова оцінка. При умові, що студент(ка) хоче покращити підсумкову оцінку за модуль з дисципліни, він (вона) має складати залік.

Студент, який в результаті підсумкового оцінювання отримав менше 50 балів зобов'язаний складати залік з дисципліни. У разі, коли студент під час іспиту оцінений менш ніж 50 балів, він (вона) отримує незадовільну підсумкову оцінку. При цьому результати поточного контролю не враховуються.

8. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота								Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	100
10	10	15	10	15	10	15	15	

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	A	зараховано
82-89	B	
74-81	C	
64-73	D	
60-63	E	
35-59	FX	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

9. Методичне забезпечення

Методичне забезпечення навчальної дисципліни охоплює:

- підручники та посібники, зазначені у списку літератури,
- роздатковий матеріал на практичних заняттях,
- нормативні документи,
- інтернет-ресурси.

10. Рекомендована література

Основна:

1. Василенко В.А. Теорія і практика розробки управлінських рішень: Навч. посібник. К.: ЦУЛ, 2002. 420с.
2. Галушкіна Т.П. Економіка природокористування. Навч. посібник. Харків: Бурун Книга, 2009. 480 с.
3. Галушкіна Т.П., Грановська Л. М. Екологічний менеджмент та аудит: Навчальний посібник. (в II частинах). Херсон, 2012. 421 с.
4. Гацька Л.П. Екологічний менеджмент: навч.-метод. комплекс для студ. маг. програми «Екологічне підприємництво» спец. «Економіка підприємства». URL: http://econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/10/NMK_EM_Gatska.pdf
5. Довідник з питань економіки природокористування і природоохоронної діяльності. К.: В-во «Геопринт», 2000. 409 с.
6. ДСТУ ISO – 14001 – 97 «Система управління довкіллям. Загальні настанови щодо принципів управління, систем та засобів забезпечення». К.: Держстандарт України, 1997.
7. ДСТУ ISO – 14004 – 97 «Система управління довкіллям. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування». К.: Держстандарт України, 1997.
8. Екологічний менеджмент: навчальний посібник / В.Р. Семенов, О.Л.Михайлюк, Т. П. Галушкіна. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 407 с.
9. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” (за станом на 10 лютого 2005 р.): офіційне видання. К.: Парламентське видавництво, 2003. 52 с.
10. Завадський Й.С. Менеджмент. Т1. 2. К.: Видавництво Європейського Університету. 2001. 542с.
11. Довідник з питань економіки природокористування і природоохоронної діяльності. К.: В-во «Геопринт», 2000. 409 с.
12. Концепція переходу України до сталого розвитку /Вісник НАН України, 2007. № 2. 30с.
13. Непошивайленко Н.О. Екологічний менеджмент: конспект лекцій. Дніпропетровськ: НГУ, 2012. 81с.

Додаткова:

1. Анисимов А.В. Экологический менеджмент: ученик. Ростов н/Д.: Феникс, 2009. 348 с.
2. Базилевич, Д. Вальтер, В. Хартманн, Купалова Г. та ін. Глосарій зеленого бізнесу: українсько-німецько-російсько-англійський. К.: Знання, 2010. 518 с.
3. Бобровський А.Л. Екологічний менеджмент: підручник. Суми: Унів. кн., 2009. 586 с.

4. ДСТУ ISO 14001-97. Системи управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування.
5. ДСТУ ISO 14004-97. Системи управління навколишнім середовищем. Загальні настанови щодо принципів управління, систем та засобів забезпечення.
6. ДСТУ ISO 9001-2001. Системи управління якістю. Вимоги. Київ: Держстандарт України, 2001.
7. Екологічний менеджмент: Навч. посібник / За ред. В.Ф.Семенова, О.Л.Михайлюк. К.: Знання, 2006. 366 с.
9. Мельник Л. Г. Экономика развития [Текст] : учебник. Сумы: Университетская книга, 2013. 784 с.
10. НортК. Основы экологического менеджмента (введение в экологию промышленного производства). М.:Премьер, 2004.
11. Сергиенко О.И. Экологический менеджмент и чистое производство. СПб.: 2001.
12. Ферару Г.С. Экологический менеджмент: учебник для студентов бакалавриата и магистратуры/ Г.С.Ферару. Ростов н/Д.: Феникс, 2012. 528 с.
13. K. Mulder. Sustainable Development for engineers, Delft Un-ty of Technology, The Netherlands, 2006, 288p.
14. Christopher J. Barrow Environmental Management and Development / Christopher J. Barrow. Routledge, 2005. 276p.
15. N. K. Sharma Environmental Management/N. K. Sharma. Pinnacle Technology, 2010. 312p.